

Tanja LAZIĆ, dokumentarista, muzejski savjetnik
Muzej Semberije Bijeljina
lazict63@gmail.com

RAZGLEDNICE STARE BIJELJINE IZ KOLEKCIJE MUZEJA SEMBERIJE

Apstrakt: Kolekcija razglednica Muzeja Semberije sadrži preko 1500 primjeraka sa slikovnim prikazima brojnih gradova i naselja bivše SFRJ, zemalja svijeta i primarno Bijeljine od kraja 19. stoljeća do danas. Obradeni fond razglednica Bijeljine u Muzeju Semberije odnosi se na primjerke nastale krajem 19. stoljeća pa do 1992. godine, izdvojene kroz tri karakteristične faze: 1878-1918, 1918-1945. i 1945-1992. Originalno kreirana kao forma komunikacije prije više od stopedeset godina, razglednica je vremenom postala ne samo čuvar uspomena već i jedan od važnih izvora za proučavanje transformacije gradova i predjela i ukupnog lokalnog kulturnog naslijeđa. U radu se uz osvrt na nastanak i razvoj razglednica, daje prikaz produkcije primjeraka stare Bijeljine sa akcentom na njihove osnovne karakteristike i značaj kao istraživačkog artefakta u različitim domenama materijalne i duhovne kulture.

Ključne riječi: Razglednica, sredstvo komunikacije, stara Bijeljina, dokazi prošlosti, lokalno kulturno naslijeđe.

POSTCARDS OF OLD BIJELJINA FROM THE COLLECTION OF THE MUSEUM OF SEMBERIJA

Abstract: The postcard collection of the Museum of Semberija contains over 1,500 items with visual representations of numerous cities and settlements of the former SFRY, countries around the world, and primarily Bijeljina, from the late 19th century to the present day. The processed collection of Bijeljina postcards in the Museum of Semberija refers to items created from the late 19th century until 1992, classified into three characteristic phases: 1878–1918, 1918–1945, and 1945–1992. Originally created as a form of communication more than one hundred and fifty years ago, the postcard has over time become not only a keeper of memories, but also an important source for studying the transformation

of cities and landscapes, as well as the overall local cultural heritage. Along with an overview of the origin and development of postcards, the paper presents the production of postcards of old Bijeljina, with an emphasis on their main characteristics and their significance as a research artifact in various domains of material and spiritual culture.

Keywords: *postcard; means of communication; old Bijeljina; evidence of the past; local cultural heritage*

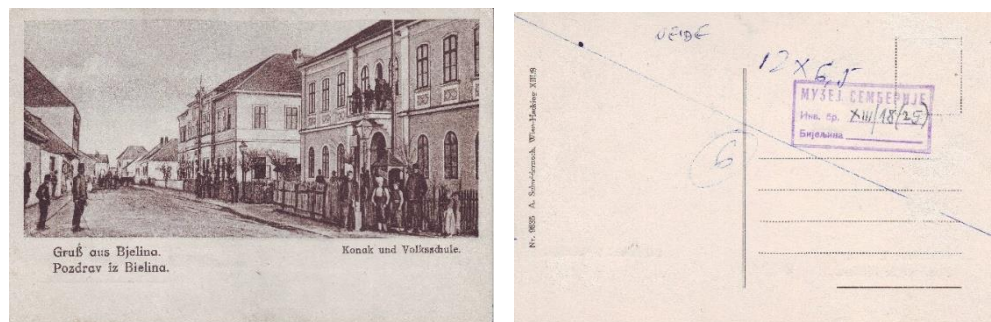
UVOD

Tokom više od pola vijeka postojanja, Muzej Semberije u Bijeljini prikupio je kolekciju razglednica koja broji preko 1500 primjeraka. Slike gradova i predjela¹ zastupljene na njima sadrže izuzetnu dokumentarnu vrijednost za proučavanje razvoja brojnih naselja bivše SFRJ, zemalja svijeta i primarno Bijeljine od kraja 19. stoljeća do danas. Kao dio muzejskog fundusa, one su zanimljiv reprezent baštine zabilježene na dopisnim kartama sa slikom, različitim načinima i tehnikom – crtežom, slikom, fotografijom, tekstom ili kombinovano. Svaka od razglednica je svjedok jednog vremena, dokaz stremjenja u oblikovanju javnog prostora, memoralizaciji izuzetnih ličnosti i događaja, trajnom obilježavanju različitih građevina, promociji urbanog i drugog predjela, uvjerljiva zabilješka o ljudima, događajima, zanimanjima i specifičnom načinu života. Obrađeni fond razglednica Bijeljine u Muzeju Semberije odnosi se na primjerke nastale krajem 19. stoljeća pa do 1992. godine, izdvojene kroz tri karakteristične faze: 1878-1918, 1918-1945. i 1945-1992.

Prvi put su razglednice stare Bijeljine iz fundusa Muzeja Semberije javnosti bile prezentovane 1987. godine kao dio stalne historijske postavke „*Bijeljina u prošlosti i danas*“ . Godine 2006. Muzej Semberije priredio je tematsku izložbu „*Pozdravi iz kolekcije razglednica Muzeja Semberije*“ kojom su bile obuhvaćene razglednice Bijeljine i brojni primjerci razglednica gradova bivše Jugoslavije i drugih zemalja. Od 2022. godine, nekolicina najstarijih razglednica Bijeljine integralni je dio stalne istorijske postavke „*Kad nam prošlost ne da mira*“. Nova izložba „*Razglednice stare Bijeljine kao putokazi*“

¹ Pored motiva gradova i predjela, pojam razglednica podrazumijeva i druge prikaze (grupne ili pojedinačne fotografije-portrete i druge motive na fotografijama, reprodukcije umjetničkih djela, crteže i dr).

prošlosti“ predstavljena je publici tokom augusta i septembra 2025. godine. Iako danas internet pruža beskonačan uvid u različitu digitalizovanu građu, pa i razglednice stare Bijeljine, kroz novi format izložbe publici su ponuđeni relevantni podaci o razglednicama uopšte i posebno primjerci bijeljinskih razglednica kao historijski izvori i putokazi kroz prošlost našeg grada. Ovo je bila prilika za mlađe generacije sugrađana odrasle u sasvim izmijenjenom pejzažu grada, da upoznaju jedno drugo, zaboravljeno lice Bijeljine.

Slika 1. *Konak i Narodna osnovna škola, 1886.* Izdavač A. Švidernoh, Beč. Reprint. Muzej Semberije, inv. br. XIII/18(25).

Originalno kreirana kao forma komunikacije prije više od stopedeset godina, razglednica je vremenom postala ne samo čuvar uspomena već i jedan od važnih izvora za proučavanje transformacije gradova i predjela i ukupnog lokalnog kulturnog naslijeđa. Iako je razvojem novih komunikacionih tehnologija razglednica skoro izobičajena, njena dokumentarna i društvena vrijednost ostaju trajne kategorije u upoznavanju i tumačenju prošlosti s obzirom na društvene, ekonomske, političke, istorijske i etnografske karakteristike epohe u kojoj su nastale. Kao vizuelni zapisi prošlog vremena svjedoče o razvojnim procesima naselja i njihovim arhitektonskim poduhvatima u oblasti sakralne, javne i privatne izgradnje, o privrednim kretanjima kroz prikaze trgovačkih, ugostiteljskih, zanatskih, industrijskih objekata, o kulturno-prosvjetnom i sportskom razvoju kao i samom stanovništvu, migracijama. Važnost razglednica u istraživanju društvene istorije ogleda se u njihovom autentičnom uvidu u svakodnevne aktivnosti, izgledu naselja i prikazu materijalne kulture jednostavnim „narodnim jezikom“ *kao što to malo koji drugi predmet može.*²

² Using Postcards for Local History Research, <https://www.nypl.org/blog/2015/12/04/postcards-local-history-research>.

Obilježavajući i obično i spektakularno tokom kasnog 19. i početkom 20. stoljeća, razglednice predstavljaju jednu od najranijih komercijalnih upotreba fotografije. U tom kontekstu često su služile kao informatori o različitim važnim događajima na državnom ili lokalnom nivou ili kao reklame za privredne aktivnosti – bankarstvo, trgovinu, ugostiteljstvo i posebno turizam koji u ovom periodu postaje sve popularniji i masovniji. Nerijetko su upravo lokalni preduzetnici u cilju popularizacije sopstvene djelatnosti naručivali ili izdavali razglednice sa motivima svojih stambenih i poslovnih objekata i mjesta u kome su živjeli.

Već u ranoj fazi postojanja razglednica, a posebno tokom njihovog zlatnog doba u prvih petnaestak godina 20. stoljeća, postaje popularno prikupljanje i čuvanje istih, pa se u tu svrhu izrađuju i specijalno dizajnirani albumi. Vizuelna magija razglednica i njihovo značenje vremenom postaju ne samo predmet zanimanja privatnih kolekcionara, već i institucija, prvenstveno arhiva, biblioteka i muzeja.

Upoznavanje sa razglednicama stare Bijeljine kao dijelom lokalne baštine, nudi putokaz u prošlost grada kroz postojeće i nepostojeće ulice, do preživjelih ili odavno nestalih objekata, pored nekadašnjih sugrađana, slučajnih prolaznika ili putnika namjernika zauvijek ovjekovječenih u pažljivo namještenom kadru. Prateći iz godine u godinu nepovratno preoblikovanje lica Bijeljine, ne možemo ignorisati činjenicu da u našem gradu, uz nekoliko sakralnih i eventualno javnih objekata, uskoro neće biti ni građevina, ni prostornih cjelina koje potvrđuju kontinuitet naselja i svjedoče o doprinosu prethodnih generacija u bilo kom segmentu života i razvoja zajednice. Na mapi sjećanja sugrađana koji stasavaju, kao i onih kojima pripada budućnost, urbana prošlost Bijeljine zauvijek će ostati nepoznanica. Stoga nas bijeljinske razglednice manirom svojevrstnih memorijskih kartica upoznaju sa lokalnim kulturnim nasljeđem i suočavaju sa onim što smo bili nekad i što smo do danas postigli. Bez obzira na koji način njihovi kadrovi utiču na posmatrača, bilo izazvajući nostalgiju, ili možda zadovoljstvo zbog brisanja prošlog i aktuelne sveopšte modernizacije, razglednice Bijeljine ostaju kao trajno svjedočanstvo života jednog grada, njegovih osobnosti i ljudi koji su ga oblikovali.

Putevima razglednica ili o „usponu i padu prve društvene mreže na svijetu“

Razglednica se razvila kao dvodimenzionalni vizuelni prikaz, na tvrdom papiru, koji se otprema poštom bez omota. Porijeklo razglednice neki pronalaze u slikarstvu, dok ga drugi vezuju za evoluciju iz poštanske dopisnice.³ Prema nekim istraživačima, istorija razglednice kao načina korespondencije u poštanskom saobraćaju počinje 1870. godine tokom prusko-francuskog rata. O tome ko je zaista bio njen autor postoje različita, slobodno se može reći, sporna tumačenja. Nijemci ističu svog Augusta Švarca iz Oldenburga, a Francuzi Leona Besnardoa iz Sil Le Žilmea, dok se u domaćoj, ali i stranoj literaturi navodi da je to bio Petar Manojlović, geodetski oficir, koji je iz Beča u Sombor poslao prvu štampanu razglednicu 1871. godine.⁴

Kao sredstvo poštanskog saobraćaja, razglednica je vrlo brzo dobila određena propisane standarde koji su važili širom svijeta. Formatom je pratila dopisnicu (14x9 cm), prednja strana je bila rezervisana za slikovni prikaz i dio za pisanje poruke, dok je cijela poleđina određena isključivo za adresu primaoca i mjesto za poštansku marku. Godine 1906, pod uticajem novina koje su od 1902. uvele Britanija, Francuska, Kanada, Austro-Ugarska i Njemačka, da se strana na poleđini dijeli na prostor za adresu, markicu i poruku, Svjetski poštanski savez je potvrdio ovu promjenu i od tada na razglednicama imamo raspored kakav i danas poznajemo, što je autorima slikovnih prikaza davalo širu paletu za njihovu kreativnost.⁵

U skladu sa trendovima, potrebama, kreativnošću i dr., format razglednice je vremenom dobio mogućnost odstupanja od propisane veličine i oblika, ali je podjela na prednji dio sa slikom i poleđinom za tekst, adresu, markicu i poštanski žig ostala nepromijenjena. Razglednice su uobičajile i frazu „Pozdravi iz (ime mjesta)“ štampanu na strani sa slikom, često uz ime ulice, objekta ili prostora koji predstavlja centralni motiv. Pored toga na poleđini, ili ponekad u osvit razglednica na prednjoj strani, nalazilo se ime izdavača ili

³ Моравка Тодић, Разгледнице као важан сегмент завичајне некњижне грађе, <https://bibliotekasm.rs/wp-content/uploads/2021/03/razgle-1-verzija-1.pdf>. Austrijska Carska i kraljevska direkcija pošta izdaje 1. oktobra 1869. prvu dopisnu kartu koja je odmah uvedena u poštanski saobraćaj.

⁴ Жељко Шкаламера, Београдске разгледнице 1896-1941. Годишњак града Београда, књ. 30, Београд, 1983, 115.

⁵ Miroslav Prusac: Moj Zagreb, tak te imam rad, Zagreb, 1999; Merrill Distad, The Postcard – A Brief History, <https://www.library.ualberta.ca/peel/postcards/the-postcard-a-brief-history>.

onoga ko je producirao razglednicu kao i serijski broj. Kasnija forma razglednice uz ove podatke podrazumijeva da se na poleđini nalazi ime mjesta i motiva koje predstavlja, u nekim slučajevima i ime autora fotografije razglednice. Za fotografisanje su uvijek angažovani profesionalni fotografi koji su svojim znanjem i opremom mogli odgovoriti zadatku i željama naručioca i izdavača razglednice, ili su možda i neki fotografi samoinicijativno kadrirali probrane motive, a zatim ih nudili izdavačima. Svi elementi koji se pojavljuju na razglednicama – slika, natpisi, poštanske oznake, tekst poruke, adresa, vremenom su postali predmet različitih istraživanja i tumačenja kako same razglednice tako i karakteristika vremena u kome je nastala.

Slika 2. Pozdrav iz Bijeline, 1906. Izdavač Arpad Veil, Bijeljina. Muzej Semberije, inv. br. XIII/91(28).

Kao sredstvo komunikacije, razglednica u upotrebu masovno ulazi poslije 1890. godine. Ovome je doprinijela činjenica da je industrijska revolucija tokom 19. stoljeća podstakla opšti društveno-ekonomski razvoj koji je posebno na Zapadu unaprijedio živote velikog broja ljudi i iznjedrio pojavu nove tzv. srednje klase.⁶ U kontekstu opšte demokratizacije društva, putovanja iz zadovoljstva, odnosno sve što se savremenim izrazom naziva turizam, posjećivanje banja, planina, ljetovališta i mjesta sa obiljem kultuno-historijskih spomenika, također postaju i moderna, i masovna.⁷ Razglednica je bila jedna od mnogih popularnih novina i suvenira koji zadovoljavaju potrebe u ovoj oblasti. Stoga se na razglednicama najviše pojavljuju motivi sa predstavom gradskih

⁶ Sandra Ferguson, "A Murmur of Small Voices": On the Picture Postcard in Academic Research
<https://archivaria.ca/plugins/generic/pdfjsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Farchivaria.ca%2Findex.php%2Farchivaria%2Farticle%2Fdownload%2F12520%2F13654%2F>.

⁷ Гордана В. Марковић: Поздрав из Лознице и Бање Ковиљаче, Призор, часопис за културну историју Јадра, бр. 4, Лозница, 2005, 156.

veduta ili drugi različiti sadržaji koji imaju informativnu ili propagandnu ulogu.⁸ Postojanje razglednice sa motivom nekog naselja ili geografske lokacije značilo je za tu zajednicu stvar prestiža, kao i svojevrsnu javnu potvrdu njihovog postojanja i otvorenu mogućnost da ta slika kao izaslanik stigne u bilo koji kraj svijeta.

Nedugo poslije pojave razglednica njihov broj je u svjetskim okvirima prešao višemilionske cifre i dalje je neprestano rastao, posebno poboljšanjem štamparskih tehnika i masovnom eksploatacijom fotografija za njihovo umnožavanje. Razlog ogromne distribucije razglednica, bio je u činjenici da su ih ljudi kao vrlo prijemčiv način korespondencije koristili za sve vrste prilika. Ova masovnost dostiže vrhunac otprilike između 1900. i 1915. godine i taj period se označava kao „zlatno doba“ razglednica. U kontekstu istinskog planetarnog fenomena nalik današnjem internet povezivanju među ljudima, neki savremeni istraživači razglednice nazivaju „prvom društvenom mrežom na svijetu“.⁹

Nakon Prvog svjetskog rata dolazi do uočljive dekadencije razglednica, najprije kao posljedice ograničenja koju je nametnuo rat ali i masovnog usvajanja novih tehnologija - telefonije i pokretnih slika, tj. bioskopa, koje su pažnju ljudi preusmjerile na novi vid komunikacije i nove senzacije. Istovremeno, kvalitet slika na razglednicama opada, a pomama za njihovim sakupljanjem jenjava. Razlike između sladunjavih i detaljima bogatih razglednih karti prve decenije 20. vijeka i „blatnjave“ boje sepije na razglednicama tridesetih godina, pružaju upečatljive i vrlo čitljive informacije o pomjeranju urbane samoreprezentacije iz predratnog perioda u godine svjetske ekonomske depresije i nove životne realnosti.¹⁰

Slabljenje interesa i potrebe za razglednicama kulminiralo je krajem 20. stoljeća pojavom nove revolucionarne digitalne tehnologije (internet, elektronska pošta, mobilni telefoni, društvene mreže) koja razglednice kao nezanimljiv, statičan i prevaziđen način komunikacije definitivno šalje u istoriju. Naravno, razglednice sa prikazima gradova i predjela štampaju se i dalje, ali u znatno manjem obimu nego u prošlosti, što je u direktnoj vezi s

⁸ Славко Тимотијевић: Изложба поштанских карти, разгледница, позивница, идеја..., „Венац“, 32.

⁹ Sandra Ferguson, „A Murmur of Small Voices“: On the Picture Postcard in Academic Research
<https://archivaria.ca/plugins/generic/pdfjsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Farchivaria.ca%2Findex.php%2Farchivaria%2Farticle%2Fdownload%2F12520%2F13654%2F>.

¹⁰ Ibid.

potrebama konzumenata koje su krajnje niske. Interesovanje za razglednice danas je uglavnom prenijeto u institucionalne forme kroz njihovo čuvanje i istraživanje u arhivima, bibliotekama i muzejima, kao i rasprostranjeno privatno kolekcionarstvo tzv. deltiologiju.

Bijeljinske razglednice kao putokazi prošlosti

U Bosni i Hercegovini se savremeni poštanski saobraćaj razvija od polovine 19. stoljeća u skladu s aktuelnim društveno-ekonomskim i političkim stanjem i tehničkim dostignućima koje je bilo moguće primijeniti na teritoriji oslabljenog Osmanskog carstva.¹¹ Nakon austro-ugarske okupacije 1878. godine, poštanske prilike u BiH se nešto unapređuju, pa je saglasno tome slijedila i pojava prvih dopisnih karata i razglednica kao novog sredstva poštanske komunikacije.

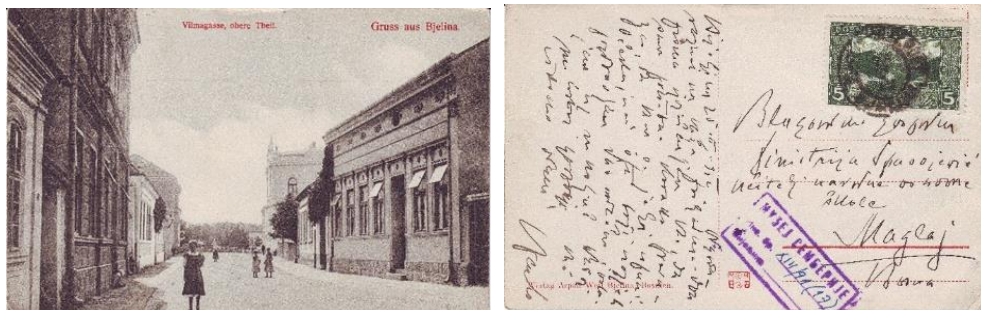
O najstarijoj razglednici u Bosni i Hercegovini ne može se govoriti sa sigurnošću, ali neka istraživanja sugerišu da je nastala 1878. godine i da je za potrebe ove razglednice korištena je fotografija Sarajeva nastala prije izgradnje Vijećnice, rušenja Careve ćuprije i regulisanja toka rijeke Miljacke.¹² Pored razglednica Sarajeva, svakako su nakon 1878. godine vrlo brzo nastale i distribuirane i razglednice drugih bosanskohercegovačkih gradova. Karakteristika ovih razglednica iz ranog perioda jeste natpis uz sliku na prednjoj strani koji je osim na njemačkom, štampan i na našem jeziku latinicom i ćirilicom, kako je tada bio običaj. U zavisnosti od produkcije i izdavača, natpisi su izvođeni i samo na njemačkom jeziku, ili u kombinaciji njemačkog i neke varijante našeg pisma, latinice ili ćirilice.

Ipak, činjenica je da do kraja 19. stoljeća još nije bilo masovne upotrebe razglednica u Bosni i Hercegovini, kako se to već uobičajilo u Europi. O tome svjedoči popularizacija ovog vida korespondencije u sarajevskom časopisu „Nada“ 1902. godine, gdje se uz objavljivanje primjerka razglednice Beča građanima upućuje poziv da iste koriste za međusobno dopisivanje. U isto vrijeme se sugeriše izdavačima, knjižarima, gradskim vlastima i turističkim mjestima da pristupe štampanju razglednica svojih krajeva, a radi propagande

¹¹ Милан Љиљак: Пошта, телеграф и телефон у Босни и Херцеговини 1, Предузеће ПТТ саобраћаја Сарајево, 1975, 14-15.

¹² Meho Manjgo, Dopisne karte i razglednice u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, <https://www.anali-ghb.com/index.php/aghb/article/view/697/1336>.

ljepota Bosne i Hercegovine, njenih pejzaža, planina, rijeka, jezera, panorama, gradova i željezničkih pruga.¹³

Slika 3. Vilm ulica, 1912. Izdavač Arpad Veil, Bijeljina
Muzej Semberije, inv. br. XIII/91(17).

Podrazumijeva se da je i Bijeljina bila zahvaćena navedenom novinom u poštanskoj korespondenciji i izdavaštvu, kako je to bio slučaj sa mnogim drugim novinama koje, krajem 19. i početkom 20. stoljeća, mijenjaju identitet grada i života, uspostavljajući njegovu savremenu fizionomiju. Kroz karakteristične urbane, društveno-ekonomske i kulturne pojave u datom periodu, sporo, ali nezaustavljivo oblikuje se novi evropski model življenja koji pojedinci i zajednica vremenom prihvataju kao dio svog identiteta. Prilagođavajući se društveno-ekonomskim i istorijskim okolnostima, najznačajniji nosioci promjena u životu grada bili su pripadnici mlade građanske klase u Bijeljini iz porodica posjednika, trgovaca i zanatlija, te malobrojni učiteljski i činovnički kadar. Iako etnički i konfesionalno šarolika – domaće muslimansko i srpsko stanovništvo, te mnoštvo doseljenika - Jevreji (Sefardi i Aškenazi), Nijemci, Slovaci, Mađari, Hrvati, Rusi i drugi, ova nevelika grupa je kroz više generacija, sve do Drugog svjetskog rata, svojim djelovanjem oblikovala procese urbanizacije i evropeizacije grada, kako različitim privrednim i graditeljskim poduhvatima, tako i aktivnostima na uzdizanju društveno-ekonomskog, političkog i kulturno-prosvjetnog duha svojih sunarodnika. Za mnoge od navedenih promjena, uz podatke iz različitih istorijskih izvora, potvrdu nalazimo i u slikovnim prikazima na razglednicama Bijeljine.

Nakon uspostavljanja austro-ugarske vlasti u Bosni i Hercegovini od 1878. godine, uz dalji razvoj privrede, Bijeljina djelimično mijenja svoju

¹³ Nikola Marušić: Istorija fotografije u BiH do 1918. godine, Foto-savez BiH, Tuzla, 2002, 147.

fizionomiju orijentalne kasabe i dobija prve elemente karakteristične za urbana evropska naselja.¹⁴ Uz nekoliko postojećih sakralnih i javnih objekata nastalih prije 1878. godine (Atik džamija, džamije Mehmeda Saliha Vedžihi-paše, Ahmed age Krpića i Ahmet bega Salihbegovića, opštinska zgrada - Beledija, pravoslavna crkva Sv. Georgija, zgrada Konaka), do Prvog svjetskog rata u Bijeljini se podiže više novih reprezentativnih javnih građevina (Prva komunalna škola, Hotel „Drina“ Trgovačka škola, nova Srpska osnovna škola, Zemaljska banka, Srpska štedionica, električna centrala, nova zgrada gradske opštine, više objekata u vojnom lageru), te brojne građevine privredne i stambene namjene.¹⁵ Istovremeno, u gradu se podižu i novi vjerski objekti (sinagoga, katolička crkva, Dašnica džamija).

Slika 4. Hotel „Drina“, 1909. Izdavač Johan Bauer, Bijeljina. Muzej Semberije, inv. br. XIII/8(2).

Od 1878. godine pa do prvog urbanističkog plana polovinom 20. stoljeća, centar trgovačkog i zanatskog života Bijeljine predstavlja čaršija koju su činile Stara, Janjica i Nova čaršija, žitna pijaca ispred zgrade Konaka i prva zelena

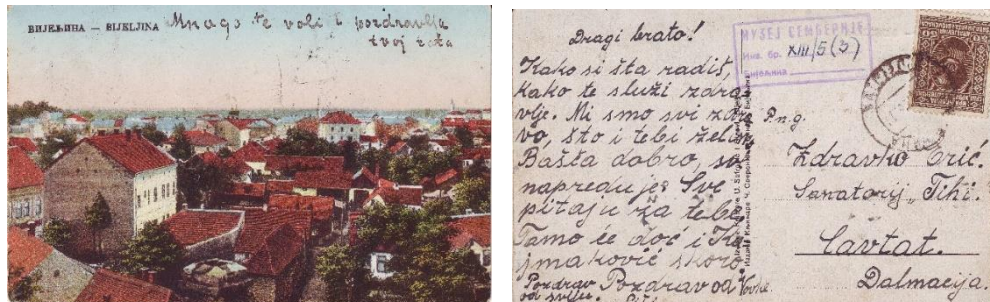
¹⁴ Najstariji siguran pomen imena Bijeljina do sada, zabilježen je kao Bielina, dana 3. marta 1446. godine, u dokumentu Dubrovačkog arhiva na latinskom jeziku, u zbirci Lamenta de foris, tom 20, pagina 71. Naziv grada u varijanti Bijeljina, upotrebljava se od 1918. godine, dok se u austro-ugarskom periodu (1878-1918) koristi ime Bjelina, a u osmansko doba Belina ili Bilina. Nekoliko decenija po osmanskoj okupaciji naših krajeva, ukazom sultana iz 1580. godine, naselje Četvrtkovište (centar današnje Bijeljine), dobija status kasabe i postaje sudsko središte kadiluka za tri nahije: Bijeljina, Koraj i Teočak. Ipak, značajniji prosperitet Bijeljine počinje tek stabilizacijom društveno-ekonomskih prilika od polovine 19. vijeka, kada mjesto postaje poznato po trgovini i izvozu žita, kože, vune, stoke i šljive. Vrlo brzo nakon austrougarske okupacije, Bijeljina dobija i prvi statut grada, 18. marta 1879.

¹⁵ Većina ovih građevina koje su preživjele prvi urbanistički plan Bijeljine iz 1957. godine, „novom urbanizacijom“ od 1995. godine su ili srušene, ili danas broje svoje posljednje dane.

pijaca na mjestu spajanja sve tri čaršije. Zalaganjem Opštinskog vijeća od 1892. do 1893. godine, u Bijeljini se pod nadzorom stručnjaka Johana Kajzera i Geoga Buhmajera, na prostranom i zapuštenom prostoru Pašića meraje, u blizini centra grada podiže veliki park. Nedaleko odatle, preko puta Konaka, uz prostor Atik-džamije, uređen je i tzv. „mali park“ koji je također imao svoju kestenovu aleju. Na južnoj strani ovog parkića bio je drveni paviljon-kafana pod nazivom „Luft-kafe“, a sa sjeverne strane muslimanska čitaonica „kiraethana“, podignuta 1899. godine. Većina nabrojanih objekata i prostornih cjelina pojavice se kao motivi na razglednicama Bijeljine, izdavanim do Prvog svjetskog rata. U muzejskoj kolekciji one su zastupljene sa četrdeset i dva primjerka¹⁶, što je samo jedan dio bogate produkcije iz ovog perioda, kako potvrđuju primjerci sačuvani na različitim kolekcionarskim i drugim internet stranicama.

Od 1918. do 1941. godine, u vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije, među razglednicama Bijeljine iz kolekcije Muzeja Semberije izdvajaju se dvije grupe. Prva su primjerci razglednica objavljeni u godinama nakon Prvog svjetskog rata koji imaju dijelom preštampane i ponovo kolorisane ranije korišćene motive sa novim nazivima (Trg Kralja Petra, Hotel „Srbija“, Oficirski paviljon, Vilzonova ulica, Vojnička kasarna) kao i nove slikovne prikaze (Srpska štedionica, Gimnazija, Bijeljina – opšti izgled, Srpska crkva sa ikonostasom, Gradsko poglavarstvo – Žitni trg, Stara čaršija, Sokolski dom). U drugoj grupi, u kasnijoj fazi, nakon 1931. godine, bijeljinske razglednice prate opšti trend sa dominantnom bojom sepije i bijelim paspartuom duž ivica (panorama Bijeljine, Trg ispred gradskog poglavarstva, Aleksandrova ulica, Gimnazija, mozaik razglednica sa centralnim motivom spomenika Kralju Petru). I njihovi motivi odnose se na nove gradske objekte i preoblikovane prostorne cjeline (npr. Gimnazija podignuta 1926., trg pred Gradskim poglavarstvom sa spomenikom Kralju Petru od 1937. godine). Iz ovog perioda muzej posjeduje dvadeset i sedam primjeraka.

¹⁶ Brojno stanje razglednica po grupama ne obuhvata i mnoge duplikate razglednica u svim kategorijama.

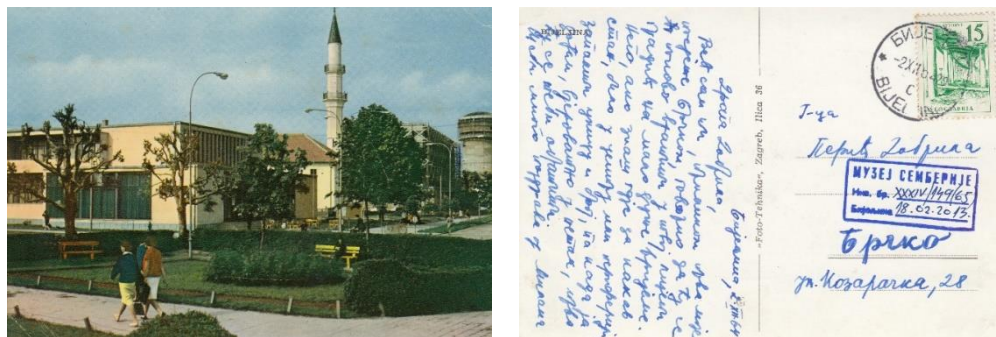
Slika 5. *Bijeljina, panorama, 1934. Izdanje knjižare U. Sofronić i sinovi, Bijeljina. Muzej Semberije, inv. br. XIII/5(3).*

Period nove Jugoslavije nakon Drugog svjetskog rata, u kolekciji razglednica Bijeljine u Muzeju Semberije zastupljen je sa četrdeset i dva primjeraka izdanih do 1992. godine. Razglednice štampane do šezdesetih godina 20. stoljeća zadržale su karakteristike predratnih serija sa mat fotografijama u crno-bijeloj ili sepija varijanti i odnose se na panoramski prikaz istočne strane grada sa objektima gradske uprave, Konaka i muslimanske čitaonice – kiraethane u prvom planu, kao i zapadnog dijela grada gdje je centralni motiv džamija Mehmeda Salih Vezirpašića sa haremom koja se nalazila u Janjici čaršiji od 1835. do 1963. godine. U istom stilu štampane su i razglednice sa motivom Fiskulturnog doma¹⁷, Hotela Drina, Trga Oslobođenja i Nove zelene pijace. Šezdesete godine 20. stoljeća donose savremenu štampu razglednica sa plastificiranim sjajnim aversom, ali i nove gradske motive. Prvim urbanističkim planom Bijeljine iz 1957. godine počinje promjena izgleda centra Bijeljine i izgradnja prvih višespratnih stambenih objekata (Neboder, Lozničanka, Cik-cak i dr), podizanje nekoliko javnih objekata značajnih za funkcionisanje zajednice (Poljoprivredna škola, Dom omladine, zgrada suda, vodotoranj) kao i regulacija samog centralnog gradskog trga koji će dobiti ime Trg oslobođenja. Ovim aktivnostima potpuno je nestalo staro gradsko jezgro koje su činile nekadašnje zanatsko-trgovačke čaršije.¹⁸ Sve ove promjene prate nove serije razglednica koje su u prvoj fazi reprodukcije crno-bijelih fotografija, a kasnije u koloru. Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća sa novim graditeljskim poduhvatima pojavljuje se još nekoliko motiva – bazen u banji Dvorovi kod Bijeljine, novi hotel „Krin“, motel „Tenk“ na Obriježi u

¹⁷ Nekadašnji Sokolski dom.

¹⁸ „Nova urbanizacija“ s kraja 20. vijeka uticala je da neki objekti iz ovog perioda izgube doživljajem i rekonstrukcijom originalan izgled (Lozničanka, Cik-cak, kompleks Zelene pijace), dok su drugi potpuno srušeni (Dom omladine, motel „Tenk“).

neposrednoj blizini grada, novi blok solitera u centru, spomenik NOB-u u Bosanskoj Rači, kao i prostor Trga oslobođenja prikazan iz različitih uglova. Tokom ove tri decenije od 1960. do 1990. godine kao konstantan motiv pojavljuje se zgrada gradske opštine. Veći broj razglednica iz ovog perioda, odlikuje mozaička kompozicija sa više različitih motiva.

Slika 6. *Bijeljina, 1964. Izdavač „Foto-Tehnika“ Zagreb, Ilica 36. Muzej Semberije, inv. br. XXXIV/149(65).*

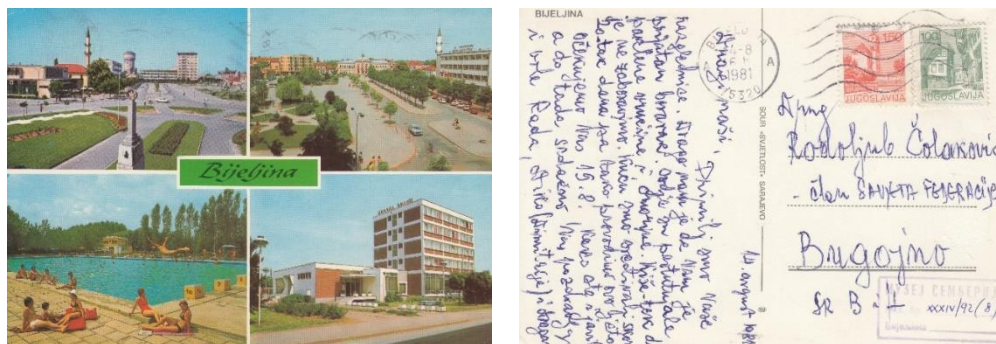
Jedinstven primjerak razglednice objavljen je 1991. godine kao reprint izdanje sa motivom spomenika Kralju Petru Prvom iz 1937. godine. Razglednica po svojim karakteristikama odstupa od uobičajenih standarda. Veličina je 18x13 cm sa mat aversnom površinom u boji sepije, dok je na reversu zabilježen naziv motiva (spomenik Kralju Petru Prvom Karađorđeviću u Bijeljini, podignut 1937, srušen 1941, podiže se i obnavlja 1993. godine), ime štamparije „Grafosemberija“ iz Bijeljine, kao i važna napomena „*Autor projekta obnove i izgradnje (spomenika) akademski vajar Zoran Jezdimirović*“. Sa ovim primjerkom zaokružuje se kolekcija razglednica stare Bijeljine u Muzeju Semberije nastalim u periodu nešto dužem od jednog vijeka.¹⁹

Razglednice Bijeljine do 1945. godine svjedoče i o preduzetničkoj inicijativi lokalnih pojedinaca koji se pojavljuju kao izdavači različitih serija. Među razglednicama nastalim do Prvog svjetskog rata nalazimo imena poznatih bijeljinskih trgovaca Pola Pavla Babića, Arpada Vejla, Johana Bauera i Đoke Gega, kao i Isaka S. Alkalaja iz Brčkog, dok najstariju razglednicu u muzejskoj kolekciji sa motivom Konaka i Komunalne škole potpisuje A. Švidernoh iz Beča. Izdavač prvih razglednica koje se u gradu pojavljuju nakon 1918. godine bio je

¹⁹ Malobrojne razglednice Bijeljine nastale u kasnijem periodu nisu bile predmet ovog istraživanja.

Jevrosim Šamunović, takođe lokalni trgovac. Do drugog svjetskog rata sačuvane su razglednice koje su objavljivali knjižara Sofronić (Sofronić i sinovi, i U. Sofronić i sinovi), knjižara „Svetlost“ (Svjetlost), oba iz Bijeljine, kao i jedan primjerak razglednice koju je štampala poznata sarajevska knjižara i papirnica Simon Katan.

Promjenom društveno-ekonomskog sistema u novoj Jugoslaviji poslije 1945. godine, produkcijom razglednica bave se isključivo različita državna preduzeća. U muzejskoj kolekciji su razglednice koje su objavljivali Turističko preduzeće „Putnik“ Beograd, „Duvan“ Bijeljina, NP „Oslobođenje“ Sarajevo, „Fototehnika“ Zagreb, „Zadružna knjiga“ Beograd, Turistička štampa Beograd, SOUR „Svjetlost“ Sarajevo, IP „Jež“ Beograd, Turistkomerc Zagreb, GIP „Beograd“ iz Beograda, „Crveni signal“ Titovo Užice, „Grafosemberija“ Bijeljina.

Slika 7. *Bijeljina, 1981.* Izdavač SOUR „Svjetlost“ Sarajevo. Muzej Semberije, inv. br. XXXIV/92(8).

Uz lokalne izdavače treba naglasiti i značaj rada lokalnih fotografa čije su fotografije korišćene kao motivi na razglednicama. Iako na primjercima razglednica nastalim prije Drugog svjetskog rata nema imena fotografa, zahvaljujući muzejskoj kolekciji fotografija i negativa poznatog foto-studija Vinterfeld nalazimo potvrdu da su neke od njih bile autorski radova oca i sina, Adolfa i Ferde Vinterfelda iz Bijeljine. Na nekim razglednicama iz poslijeratnog perioda potpisani su takođe lokalni fotografi Vlado Korda i studio Foto „Zrak“. Upoređujući pojedine motive razglednica sa fotosima Bijeljine iz druge polovine 20. vijeka u fundusu muzeja, čiji su autori takođe lokalni fotografi, nije isključeno da su i ovi radovi korišćeni kao slikovni prikazi razglednica. Neke razglednice nose i potpise fotografa sa strane: M. Mrđanova kao i Foto-službe „Svjetlost“ Sarajevo.

Nakon prilično obimne produkcije razglednica Bijeljine do 1914. godine, prema stanju u kolekciji muzeja možemo reći da se broj motiva i raznovrsnost primjeraka izdatih do Drugog svjetskog rata i kasnije sve do kraja 20. stoljeća, znatno smanjuje. Njihovo objavljivanje je i dalje uglavnom zasnovano na pravilu „razglednice s povodom“, odnosno u direktnoj vezi sa nastankom novih prostornih cjelina, objekata i dr. Međutim, smanjena ponuda razglednica, posebno u drugoj polovini 20. stoljeća, nastupa kao posljedica novih društveno-ekonomskih okolnosti bez mogućnosti privatne inicijative i svakako pozicioniranja Bijeljine kao naselja bez značajnijih turističkih i drugih atrakcija, sa smanjenom fluktuacijom one vrste stanovništva i posjetilaca kojima su razglednice bile važno sredstvo komunikacije ili poželjan suvenir. Ovome svakako doprinosi i činjenica da je zlatno doba razglednica s početka 20. stoljeća bilo zauvijek završeno, i da je uprkos i dalje velikoj i sve savremenijoj produkciji, interes konzumenata za razglednice generalno, na svjetskom nivou, opadao sa protokom stoljeća. Nasuprot tome, vrijednost razglednica kao istraživačkog artefakata na presjeku istorije, nauke, tehnologije i kulture²⁰ postajala je sve veća i one su danas postale nezaobilazan izvor u rasvjetljavanju mnogih segmenata prošlosti.

ZAKLJUČAK

Tokom stoljeća i po postojanja, razglednica se iz originalne forme komunikacije, suvenira i čuvara uspomena transformisala u jedan od važnih izvora za proučavanje oblikovanja gradova, predjela i ukupnog lokalnog kulturnog naslijeđa. Iako je razvojem novih komunikacionih tehnologija skoro izobičajena, dokumentarna i društvena vrijednost razglednice ostaju trajne kategorije u upoznavanju i tumačenju prošlosti. Razglednice sa motivima gradova i predjela uvjerljivo dokumentuju društvene, ekonomske, političke, istorijske i etnografske karakteristike epohe u kojoj su nastale. Svojim vizuelnim zapisima svjedoče o razvojnim procesima naselja, arhitektonskim poduhvatima privrednim kretanjima, spomeničkom naslijeđu, stanovništvu, migracijama i dr.

²⁰ Sandra Ferguson, “A Murmur of Small Voices”: On the Picture Postcard in Academic Research
<https://archivaria.ca/plugins/generic/pdfjsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Farchivaria.ca%2Findex.php%2Farchivaria%2Farticle%2Fdownload%2F12520%2F13654%2F>.

Muzej Semberije posjeduju kolekciju razglednica sa više od 1500 primjeraka. Slike gradova i predjela zastupljene na njima sadrže izuzetnu dokumentarnu vrijednost za proučavanje razvoja brojnih naselja bivše SFRJ, zemalja svijeta i primarno Bijeljine od kraja 19. stoljeća pa do danas. Kao dio muzejskog fundusa, one su zanimljiv reprezent baštine zabilježene različitim načinima i tehnikom – crtežom, slikom, fotografijom, tekstom ili kombinovano. Svaka od razglednica je svjedok jednog vremena, dokaz stremljenja u oblikovanju javnog prostora, memoralizaciji izuzetnih ličnosti i događaja, trajnom obilježavanju različitih građevina, promociji urbanog i drugog predjela, uvjerljiva zabilješka o ljudima, događajima, zanimanjima i specifičnom načinu života. Obrađeni fond razglednica Bijeljine u Muzeju Semberije odnosi se na primjerke nastale krajem 19. stoljeća pa do 1992. godine. Tokom jednog stoljeća štampanja razglednica sa prikazima Bijeljine jasno se izdvajaju hronološke, tehničke i umjetničke faze u njihovoj izradi, zbog čega su izdvojene u tri karakteristične grupe: 1878-1918, 1918-1945. i 1945-1992.

S obzirom na ozbiljan nedostatak drugih vjerodostojnih izvora o vizuelnoj prošlosti grada, planova, fotografija i sl., razglednice Bijeljine imaju posebnu važnost u prepoznavanju razvoja i oblikovanja grada, datovanju objekata i prostornih cjelina, ili utvrđivanju nekadašnjeg izgleda pojedinih građevina, posebno onih koje su sačuvane do danas. Istraživane i korišćene u ulozi muzejske građe kao pomoćna sredstva za različite tematske izložbe i stručne radove ali i kao originalni eksponati, razglednice Bijeljine uvijek otvaraju brojne teme koje ih definišu kao nepobitne dokaze prošlosti i svjedočanstva različitih materijalnih i duhovnih procesa u kulturnoj baštini našeg grada i okolnih naselja.

SUMMARY

Over a century and a half of its existence, the postcard has transformed from its original function as a means of communication, a souvenir and a keeper of memories into one of the important sources for studying the development of cities, landscapes and overall local cultural heritage. Although it has become almost obsolete with the development of new communication technologies, the documentary and social value of the postcard remains a permanent category in understanding and interpreting the past. Postcards depicting cities and landscapes convincingly document the social, economic, political, historical and ethnographic characteristics of the period in which they

were created. Through their visual records, they testify to the developmental processes of settlements, architectural achievements, economic trends, monumental heritage, population, migrations, and more.

The Museum of Semberija holds a collection of postcards with more than 1,500 items. The images of cities and landscapes represented on them contain exceptional documentary value for studying the development of numerous settlements of the former SFRY, countries around the world, and primarily Bijeljina, from the end of the 19th century to the present day. As part of the museum holdings, they represent an interesting segment of heritage recorded in various ways and techniques – drawing, painting, photography, text, or a combination of these. Each postcard is a witness of its time, evidence of aspirations in shaping public space, memorializing notable individuals and events, marking various buildings, promoting urban and other landscapes, and a convincing record of people, events, occupations and specific ways of life. The processed collection of Bijeljina postcards in the Museum of Semberija includes items created from the late 19th century until 1992. Over a century of postcard production depicting Bijeljina, clear chronological, technical and artistic phases can be distinguished, which is why they are classified into three characteristic groups: 1878–1918, 1918–1945, and 1945–1992.

Given the significant lack of other reliable sources on the visual past of the city, such as plans, photographs, and similar materials, postcards of Bijeljina hold particular importance in identifying the development and shaping of the city, dating buildings and spatial units, or determining the former appearance of certain structures, especially those preserved to this day. Studied and used as museum material, both as supporting tools for various thematic exhibitions and scholarly works, as well as original exhibits, postcards of Bijeljina consistently open numerous topics that define them as undeniable evidence of the past and testimonies of various material and spiritual processes within the cultural heritage of the city and its surrounding settlements.

IZVORI I LITERATURA

Bijelić, Borislav: *Pozdrav iz Đakova – đakovačke razglednice do 1945. godine*, Đakovo, 2005;

Bogavčić, Ivan, Salopek Bogavčić, Iva: *Prve razglednice na prostoru Hrvatske*, Peristil 63. Zagreb, 2020;

Димитријевић, др Сергије, Гордић, Гордана: *Поздрав из Београда, Београд на старим разгледницама из збирке др Сергија Димитријевића*, Завод за заштиту културе Града Београда, 1986;

Љиљак, Милан: *Пошта, телеграф и телефон у Босни и Херцеговини 1*, Предузеће ПТТ саобраћаја Сарајево, 1975;

Марковић, Гордана, В.: *Поздрав из Лознице и Бање Ковиљаче*, Призор, часопис за културну историју Јадра, бр. 4, Лозница, 2005;

Марушић, Никола: *Фотографија у Босни и Херцеговини до 1918. године*, Фото-савез БиХ, Тузла 2002;

Митровић, Гордана: *Старе разгледнице као извор за проучавање градитељског наслеђа Врњачке Бање*, Гласник конзерватора Србије, Београд, 1996;

Prusac, Miroslav: *Moј Zagreb, tak te imam rad*, Zagreb, 1999;

Радовановић, Зденка: *Читање и тумачење амбијенталних приказа Чачка са старих фотографија и разгледница*, Зборник радова Народног музеја, бр. 33, Чачак 2003;

Радовановић, Зденка: *Архитектонске грађевине Чачка на старим разгледницама*, Зборник радова Народног музеја, бр. 34, Чачак 2004;

Тимотијевић, Славко: *Изложба поштанских карти, разгледница, позивница, идеја...*, часопис „Венац“;

Felletar, Dragutin: *Stare razglednice – važan muzejski eksponat*, Muzejski vjesnik, glasnik muzeja sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica, 1978;

Čučić, Vesna: *Razglednice iz starijih albuma, Državni arhiv u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1999;

Шкаламера, Жељко: *Београдске разгледнице 1896-1941, Годишњак града Београда*, књ. 30, Београд, 1983;

Pražić-Grahovac Vesna, Sanja Vrcić-Matajia, *Stare gospićke razglednice*, https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/lika/lika_2_mail_r_515.pdf (pristupljno 25.02.2025);

Грујић Јасмина, *Разгледнице Јагодине из збирке Завичајног музеја 1901-1940.*, Прилог познавању сликовних извора за историју Јагодине прве половине XX века, https://www.academia.edu/868124/Razglednice_

Jagodine_iz_zbirke_Zavi%C4%8Dajnog_muzeja_1901_1940 (pristupljeno 27.02.2025);

László Kürti, *Picture perfect, Community and commemoration in postcards*, https://www.researchgate.net/publication/259493896_Picture_Perfect_community_and_commemoration_in_postcards (pristupljeno 11.03.2025);

Maja Đurić: *Medijska kultura: Razglednice kao moćan izvor novih identiteta* https://www.researchgate.net/publication/301356772_Medijska_kultura_Razglednice_kao_mocan_izvor_novih_identiteta (pristupljeno 11.03.2025);

Meho Manjgo, *Dopisne karte i razglednice u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu*, <https://www.anali-ghb.com/index.php/aghb/article/view/697/1336> (pristupljeno 13.03.2025);

Monty L. Lynn, *HISTORICAL POSTCARDS: A WINDOW TO THE PAST*, https://www.researchgate.net/publication/249669190_Historical_Postcards_A_Window_To_the_Past (pristupljeno 10.03.2025);

Моравка Тодић, *Разгледнице као важан сегмент завичајне некњижне грађе*,

<https://bibliotekasm.rs/wp-content/uploads/2021/03/razgle-1-verzija-1.pdf> (pristupljeno 7.04.2025);

Sandra Ferguson, "A Murmur of Small Voices": On the Picture Postcard in Academic Research <https://archivaria.ca/plugins/generic/pdfjsViewer/pdf.js/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Farchivaria.ca%2Findex.php%2Farchivaria%2Farticle%2Fdownload%2F12520%2F13654%2F> (pristupljeno 15.03.2025);

Using Postcards as Evidence, <https://www.eiu.edu/localite/postcardsevid.php> (pristupljeno 28.02.2025.).